

Diktets V-punkt

Frank Kjørup: *Sprog versus sprog. Mod en versets poetik*
Museum Tusulanums forlag, København 2002, 416 s.

I

Verselinjen – eller *verset* som det heter i lyrikkterminologien – er poesiens mest særpregede form, hevder den danske litteraturforskeren Frank Kjørup i sin bok *Sprog versus sprog. Mod en versets poetik*. Det er ikke først og fremst rytme eller bilde som interesserer Kjørup i forbindelse med poesi, men altså *linjen*. Og: Det viktigste stedet i verselinjen er der den vender, V-punktet, som Kjørup kaller det. (Vers betyr nettopp "vending" på latin.) Hele boka hans er en jakt etter å forstå dette "hemmelighetsfulle" punktet.

Selv om det å dikte i verselinjer er et av de sentrale kjennetegnene på poesi, neglisjeres ofte undersøkelsen av verset, mener Kjørup. I tidligere poesi, med rim og rytme, var det gitt hvor linjen skulle vende, det ble nettopp bestemt av rimet og/eller rytmen. Å undersøke linjebruddet ble derfor kanskje ikke så interessant. Annerledes er det med modernistisk poesi, der V-punktet ikke faller naturlig ut fra rim og rytme. Hvordan vender linjene her? Eller: Hvilken effekt har V-punktet? Det er dette Frank Kjørup ønsker å undersøke.

Kjørup betrakter det frie verset som et estetisk system på sine egne premisser, med fokus på den retning verset gir det språk som det former – nettopp i kraft av sin *vending*. La oss se på et av hans eksempler, en strofe fra Robert Corydons dikt "Lille suite i april":

Langsamt vender øjet
tilbake til
bordet og støvet

lastet med et
vidunderlig syn,
hegnet ind med rene konturer i sort.

Hvis man setter opp dette diktet i prosa, vil setningen bare bli et meningsløst postulat, en "telling" uten "showing", sier Kjørup. Oppsettingen i verselinjer *viser* oss imidlertid synet. Versifikasjonen belaster persepsjonen, langsommeliggjør lesetempoet. Det vi taper i persepsjonshastighet, vinner vi imidlertid i forestillingskraft: "Langsomt vender øjet" – og greier, i form av verset, linje for linje å skape "vidunderligt syn", skriver Kjørup. Det er ikke språket som vender verset, men verset som vender språket, (for)dreier det til poesi. "Uden det således poetisk-skabende øjes vending, ingen skabelse af dette gennemførte indtryk af langsomhed som en funktion af energi [...]" (s.181).

Kjørup gir spesiell oppmerksomhet til begrepet "enjambement" (versbinding), det vil si når setningsmeningen strekker seg ut over verselinjen, f.eks. at ord i starten på linje to "egentlig" hører til slutten på linje én, som her i Johannes V. Jensens dikt "Columbus":

De frygtet at Skibet skal nærme sig Kanten
af Jorden, hvor Havet nedstyret sin Sluse,

Setningsrett burde "Kanten af Jorden" stått på én og samme linje. Men ved at det står som det gjør, kommer øyet vårt, etter å ha beveget seg vannrett bortover i linja, til å gjøre et opphold ved "Kanten". Dermed får vi som lesere anledning til å leve oss inn i matrosenes frykt for nettopp "at Skibet skal nærme sig Kanten". Det skjer en ikonisering av selve linjens linearitet. Øyet og matrosene havner i samme semantiske båt, som Kjørup formulerer det.

Et annet eksempel er fra et dikt av Pia Tafdrup:

Natten blomstrer. Jasmin
drypper stille ud over hegnet.

Selv om enjambementet "drypper" over versets "hegn" og ned i det neste, så fremheves det enkelte vers. Selv uten å gi mening i streng forstand, står det første verset ut som vers. Verset behøver altså ikke rette seg etter syntaksen, det skal bare sørge for å være vers. Språket løper videre, mens verset bare står. (På den annen side oppstår ytringen `Natten blomstrer jasmin`!)

De to systemene, syntaks og vers, har hvert sitt strukturelle vesen og er på mange måter et umake par. I Holger Drachmanns linjer:

Jeg hører i Natten den vuggende
Lyd af Venezias Vand;

leser vi først én mening (at natten vugger), for deretter å revidere den (det er lyden som vugger). Men den reviderte meningen, som er syntaksens, annullerer ikke den første meningen, som er versets. Imidlertid løper her rytmen, daktylene, videre fra første til andre linje og inviterer egentlig ikke til en stans ved versegrensen. Det er det kun det grafiske bildet som gjør. Men det er da også først og fremst modernistiske dikt, frie vers, som er Frank Kjørups hovedmateriale. (De to siste eksemplene henter Kjørup fra Dan Ringgaards *Digt og rytme – en introduktion*, 2001.)

II

For å gjenta et av hovedpoengene til Kjørup: Vi får ved enjambement dilemmaet om vi skal lese *innenfor* verselinjen, en versorientert lesning, eller om vi skal lese setningen, en syntaktisk orientert lesning.

Enjambementet aktualiserer verselinjens potensiale for på en gang å adskille og forbinde enheter. I et dikt gir ikke språket rasjonell mening på egne premisser, men på versets premisser, hevder Kjørup. Det som språket har sammenføydd, skiller verset fra hverandre igjen. Enjambementet, der meningen strekker seg ut over linjen, har evne til å kortslutte "det ellers almægtigt rationelt kommunikerende sprog" (s.55). Vi opplever som lesere i V-punktet en spenning, en estetisk konflikt, som, i følge Kjørup, har et element av nytelse i seg. Belønningen er å oppleve denne spenningen.

Et godt eksempel på dette henter Kjørup fra en strofe i et Klaus Rifbjerg-dikt, "Vinden har lagt seg":

Alt er til stede altid
selv om det ikke er der
og pludselig bevæger bladene
sig og vinden er der

Etter å ha lest de tre første fire linjene vil man oppleve "bladene" som objekt til "Alt". Og utsagnets mening blir da at: Alt beveger bladene. Etter å ha lest fjerde linje, må vi imidlertid revidere denne forståelsen, for nå oppdager vi at det refleksive "bevæger sig" er fordelt på to linjer. Leser vi over versgrensen fremstår "bladene" nå som subjekt for "bevæger sig". Det er altså likevel ikke "Alt" som beveger bladene; fra å være agent for bevegelsen av bladene, blir nå "Alt" egentlig fraværende, i hvert fall i forhold til bladene, som det er *vinden* som beveger. Det vil si, begge lesemåtene eksisterer på en gang. Enjambementet fører oss ut over versegrensen, "oppbløter" grensen. Vi leser først én mening, som vi så må revidere. Men den reviderte mening, som er syntaksens, annullerer ikke den første mening, som er versets.

Enjambements funksjon er ikke så mye å sammenbinde vers som det å avbryte setninger, hevder Kjørup. Den danske (og norske) termen "versbinding" gir derfor egentlig et for harmonisk inntrykk. Enjambementet kan sees som en midlertid aposiopese, den syntaktiske helheten brytes ved at enkelte deler fremheves. Med enjambementet holder diktet stand mot syntaktisk beleiring, sier Kjørup.

I en annen strofe i det før siterte Rifbjerg-diktet kan vi lese at vinden

gemmer sig diskret bag
bjerget i morgensolen
holdes tilbage i fuglenes struber
eller findes et helt andet sted.

Etter å ha lest de to første linjene står "bjerget i morgensolen" fram som hvilende trygt i seg selv, et sted vinden virkelig kan gjemme seg. Når vi leser en linje til, ser vi at dette kanskje ikke stemmer, for muligens hører "bjerget i morgensolen" til neste linje. I så fall skifter "bjerget i morgensolen" mening, skifter sted, flytter seg, nemlig ned "i fuglenes struber". Ved hjelp av versifikasjonen kan et fjell holdes tilbake i fuglenes struper, ikke i all evighet, men for en linjes tid, sier Kjørup. I fjerde linje forflyttes vi nemlig igjen. "Således viser versifikasjonen sig i stand til at bygge forventninger op, skuffe og skubbe på, flytte: bjerge, ting og begreber – fra det ene sted i bevidstheden til det andet – ved at den ene linje "gemmer sig diskret bag" den anden" (s.94).

Kjørup viser hva som ville skje med strofen hvis poeten hadde latt syntaksen seire. Da hadde de to første linjene blitt slik:

gemmer seg diskret
bag bjerget i morgensolen.

Ved å flytte preposisjonen fra slutten av første linje til begynnelsen av andre linje gjenopprettes kongruensen mellom vers og syntaks. Men ved en slik grammatisk gjenoppsettelse oppheves effekten av den poetiske *utsettelse*. Og leseren avskjæres fra å se den ellers ufattelige skjønnhet i måten "bjerget i morgensolen / holdes tilbake i fuglenes struber".

I andre tilfeller kan selvfølgelig en motsatte effekt av skjønnhet oppstå; når man klipper setninger kan av og til ubehagelige ting bli sittende i saksen og skjære høyst dissonantisk, sier Kjørup, og gir et godt eksempel på det fra Jens August Schades dikt "I Rosengade", som starter slik:

I Rosengade er der Stank af Gryder og Kopper og Pest
og raadent Kød. – Et Kvindebryst
som lyse Figner – soler sig mod Øst,

Logikken i de to setningene er ikke til å ta feil av, antitetisk oppbygget som den er:

pest – dysfori – død   *vs.*   bryst – eufori – liv

Det vil si, en slik antitetisk betydningsstruktur oppstår bare hvis man baserer seg på en setningsrett lesning, sier Kjørup. Tar man *verset* i betraktning, noe vi skal og må gjøre, blir konklusjonen derimot svært ambivalent. For da oppdager vi at "raadent Kød" og "Kvindebryst" står på samme linje. Vi sitter da igjen med en setningslignende konstruksjon som denne: "og raadent Kød – et Kvindebryst", der kvinnebryst oppleves som en apposisjon til rottent kjøtt. Versets to halvdelar kommer derfor til å ekvivalere hverandre. Og den antitetiske strukturen faller sammen. Med en versrett lesning kommer "eufori" og "liv" derfor til å *ekvivalere* "dysfori" og "død". Ut fra dette

konkluderer Kjørup med at verset "har tilstrækkelig strukturkraft til i dette tilfælde at sette et så stærkt system som selveste normalsyntaksen hhv. – semantikken ud af funktion [...]" (s.304). En som leser bare setningene og utsagnene i diktet, og ikke *linjene*, vil ende opp med en altfor enkel tolkning. Kun en som våger å la seg kaste fram og tilbake mellom syntaksen og verset, vil kunne fornemme diktets kompleksitet.

III

At språket underkastes versifikasjon, må føre til at også leseren underkaster seg versets lov, mener Kjørup. Og han legger til: "Underkastelsen ligger i forhøjelsen af opmærksomheden (s.110). Fordi vi i moderne dikt ikke lenger hører verselinjen, som i metrisk poesi med rim, har vi lett for å "overse" linjebruddet. Eller tro, som noen gjør, at den syntaktiske frasen frigjøres fra verset i moderne poesi. Slik er det nettopp ikke, ja, snarere tvert i mot, mener Kjørup, verset får større "makt" over syntaksen i poesi uten rim og fast metrum. Og: Vers i moderne poesi er for øynene – en *syn-taktisk* manøver, som Kjørup kaller det.

At Frank Kjørup fokuserer på verset, betyr verken at han er streng formalist eller at han ikke skulle bry seg om andre essensielle trekk ved diktet. Det han gjør, er derimot å vise hvordan verset nettopp ofte er den strukturelle forutsetningen for en særegen billeddannende effekt. Uten versets merkelighet, dets vending av språket, ingen poetisk funksjon.

Hos oss er norgesmester i linjedeling etter min mening Jan Erik Vold. I hans dikt ser man virkelig at rytme og bildespråk kan oppstå av uventede og originale versdelinger. Selv et traust ord som "potetene" kan han få til å høres ut som et japansk dikt, ved å dele det opp over fire verselinjer, etter stavelsene. Stadig vender Vold linjen og

Anmeldelser

lar nye ting komme til syne. – Vidtstrekende refleksjoner rundt dette, og et begrepsapparat for det samme, finner man så i Frank Kjørups bok.

Henning Howlid Wærp